

УДК 378.147.091.33:811.112.2'373.7

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ТА СТІЙКИХ ВИРАЗІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Мусафір Валерія, кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології, Чорноморський національний університет імені Петра Могили.

ORCID: 0000-0003-0600-1170

E-mail: velariya1804@gmail.com

У статті на основі сучасних підходів обґрунтовано проблеми засвоєння фразеологізмів та стійких зворотів на заняттях з німецької мови у ЗВО. Виокремлено основні труднощі вивчення фразеологізмів. На підставі систематизації та узагальнення теоретичних надбань вітчизняних та зарубіжних дослідників, а також шляхом порівняльного аналізу встановлено основні способи засвоєння ідіоматичних зворотів. Описано спосіб роботи із журнальним текстом до теми «Культурні стереотипи». На базі тексту обґрунтовано необхідність вивчення стійких зворотів німецької мови заради формування лінгвокультурної компетенції студентів.

***Ключові слова:** фразеологізм; лінгвокультурологія; лінгвокраїнознавство; стійкий зворот; влучне вживання; фонові знання; стереотип; стилістичне забарвлення; корпус текстів.*

PSYCHOLOGIC-PEDAGOGICAL BASIS OF CULTURAL LINGUISTICS LEARNING USING GERMAN PHRASEOLOGISMS AND SET EXPRESSIONS

Musafir Valeriia, PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Romano-Germanic Philology, Petro Mohyla Black Sea National University.

ORCID: 0000-0003-0600-1170

E-mail: velariya1804@gmail.com

The article deals with the main problem of studying phraseologisms and set expressions at higher education institutions. The formation of the language competence of students studying German is associated with a number of issues, in particular, with those, that are of a psycholinguistic nature. One of the main problems is the formation of a new vision of the educational process as an information environment, where the teacher contributes to the education and comprehensive development of the personality from the standpoint of openness. With the help of this approach the main difficulties of studying phraseologisms can be distinguished. On the basis of systematization and generalization of the theoretical assets of domestic and foreign researchers, as well as by means of comparative analysis, the basic methods of learning idiomatic expressions were established: 1) use of a text corpus with a sufficient number of phraseological units; 2) study of phraseologisms by visual means; 3) possibility of forming linguistic and cultural competence by a set of exercises for adding, replacing, using phraseologisms, etc.; 4) creation of conditions for students' independent work; 5) effective assimilation of phraseological units through audiovisual means and the Internet.

Besides, the significant attention was given to the text analysis, which was held on the basis of the magazine article on the topic "Cultural stereotypes".

Thus, the necessity of studying set expressions in German language for the formation of students' linguistic and cultural competence is substantiated. A comprehensive approach to the problem stimulates the further development of students' background knowledge, which in turn leads to the formation of a holistic view of the culture and language of the German nation.

Keywords: phraseologisms, linguoculturology, cultural linguistics, set expression, accurate use, background knowledge, stereotype, stylistic coloring, text corpus.

Вагомим в успішному спілкуванні з іноземцями є не тільки володіння мовою, але й знання набуті під час вивчення культури та історії іншого народу. Саме лінгвокраїнознавчі фонові знання допомагають кращому розумінню етнічних особливостей мовної спільноти, сприяють формуванню соціокультурної компетенції. Проблема виокремлення, розуміння та влучного вживання фразеологізмів німецької мови вимагає всебічного аналізу наукової літератури, дидактичних джерел, а також потребує впровадження конкретних завдань в процесі когнітивного та особистісного становлення студентів. Крім того, вагомою проблемою є зв'язок практичних завдань на засвоєння фразеологізмів з лінгвокраїнознавством німецької мови.

Лінгвокультурологія як зв'язок мови та культури певного народу є предметом зацікавлення багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників (С. Г. Воробйов, В. Н. Теля, В. А. Маслова, Д. Г. Мальцева, П. Кюн, Г. Бюргер тощо). Проблеми доречного застосування фразеологізмів на заняттях з німецької мови присвячено праці Р. Хесскі, О. А. Анісімової, В. Коллера, Р. Глезер та інших. Проте, питання саме лінгвокраїнознавчого аспекту («завдяки чому можна познайомити іноземця з образом життя, історією та культурою країни, мову якої він вивчає») у засвоєнні фразеологізмів залишається відкритим та актуальним [3, с. 117–118].

На думку А. В. Марковської фразеологічне значення розуміється як ментальна сутність, що активується у свідомості мотиватором значення – образом з внутрішньою формою [2, с. 225].

П. Кюн на початку 90-х років писав про чотири етапи, слідуючи яким, можна закріпити фразеологічне значення у свідомості мовця. Перший – етап виявлення фразеологізмів. З цього приводу доречним є правильний вибір відповідного контексту, оскільки розглядати фразеологізми в межах окремих прикладів позбавлено сенсу через неможливість формування достатньої комунікативної компетенції. Надалі слідують етапи розшифрування, розуміння та закріплення, після чого реципієнт спроможний самостійно й правильно вживати фразеологізми [9, с. 177–178].

Мета дослідження: аналіз можливостей вживання фразеологічних одиниць з лінгвокраїнознавчим компонентом на заняттях з німецької мови у закладах вищої освіти.

З огляду на особливості вивчення фразеологізмів у поєднанні з лінгвокраїнознавчим аспектом пропонуємо розглядати фразеологічні одиниці на прикладі статті у журналі Vitamin.de від 2011 року № 50 [4, с. 6–7].

Публікація «Türpisch Deutsch» присвячена 7 стереотипам, які існують по відношенню до німців у представників інших культур. Хоча в статті кількість фразеологізмів обмежена, доречним було б поєднати твердження щодо типової риси німців з усталеними фразами з культури та побуту. Наведемо декілька прикладів:

1. «Die Deutschen sind pünktlich» [4, с. 6].

Після наведеного твердження автор статті надає інформацію щодо пунктуальності німців, випадків, коли представник німецької культури є непунктуальними. У межах

цієї підтеми доречним було б навести декілька стійких виразів, що пов'язані з пунктуальністю та дотриманням домовленостей:

- *pünktlich wie die Eisenbahn*;
- *pünktlich wie die Maurer*.

Останній вираз дуже відомий у Німеччині, хоча історія його появи має декілька варіантів. Сьогодні ця фраза має як позитивне, так і негативне значення. Коли хтось приходить пунктуально (вчасно) на зустріч, тоді ця фраза вживається із позитивним підтекстом. Проте, коли хтось раніше за всіх закінчує роботу, тоді це може сприйматися як непрямий докір [10]. Наведемо декілька прикладів його вживання:

- Nach der Uni gingen wir nach Hause. Und wir kamen *pünktlich wie die Maurer* um 5 Uhr.
- *Pünktlich wie die Maurer* sind die Studenten um 9.00 Uhr vor dem Raum eingetroffen.
- Obwohl Otto immer zu spät kommt, ist er heute *pünktlich wie die Maurer*.

Окрім наведених вище фразеологізмів, можна також запропонувати студентам розглянути декілька афоризмів та крилатих виразів, що існують у німецькій культурі та поцікавитися їхньою думкою стосовно наведених виразів (Чи згодні вони, чи ні та чому):

- *Unpünktlichkeit ist keine Frage der Zeit* (Ernst Ferstl (*1955), österreichischer Lehrer, Dichter und Aphoristiker);
- *Bester Beweis einer guten Erziehung ist die Pünktlichkeit* (Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781), deutscher Schriftsteller, Kritiker und Philosoph der Aufklärung).
- *Es heißt so schön: Pünktlichkeit ist eine Tugend... Ich behaupte: Pünktlichkeit ist eine Krankheit...! :-)* (Stefan Radulian (*1979), österreichischer Student, Aphoristiker und «verträumter Realist») [14].

У такий спосіб підтема пунктуальності німців розкривається не тільки через статтю у журналі, але також і через стійкі вирази та крилаті висловлювання, що стимулює студентів запам'ятовувати матеріал, та створює певні асоціації з одним із культурних стереотипів.

2. «*Deutsche benehmen sich schlecht im Urlaub*» [4, с. 6].

У цьому уривку мова йде про поведінку німців під час відпустки. І хоча більшість німців погоджуються із твердженням, що представники німецької культури поведуть себе інакше ніж в рідній країні, проте, це можна сказати і про інші нації. В свою чергу у межах цієї підтеми доречним є познайомити студентів з такими стійкими зворотами:

- *sich benehmen wie eine offene Hose (salopp): sich sehr schlecht, rüpelhaft benehmen* [11, с. 103];
- *sich mit jemandem ins Benehmen setzen (Papierdeutsch): mit jemandem wegen etwas Kontakt aufnehmen* [11, с. 103].

Перший приклад демонструє вживання виразу «*sich benehmen*» у фразеологізмі з низьким соціальним забарвленням. Інший – вживається лише у канцелярському стилі, має відтінок офіційно-ділового стилю. Дієслово «*sich benehmen*» часто з'являється у словесних порівняннях, які стосуються поведінки людини. Вони можуть посилювати

чи характеризувати значення: *sich benehmen wie Axt im Walde* (grob, ungehobelt, unhöflich oder taktlos sein). Доречним є познайомити студентів з іншими стійкими зворотами з компонентом «*sich benehmen*», але зробити це не звичайним переліком виразів, а контекстуальними невеликими ситуаціями:

- «Das führt dazu, dass wechselweise Gemeinschaftsküche und Fernsehraum gesperrt sind, weil er *sich* mit seinen Kumpels dort *benimmt wie ein Schwein*, d.h. dass dort regelmäßig verdrecktes Geschirr und Essensreste herumstehen, genauso wie heruntergefallene Aschenbecher oder Kippen überall zu finden sind». У наведеному контексті вираз «*sich wie ein Schwein benehmen*» має значення «*dreckig oder unsauber sein*».
- «*Benimmt sich der Taucher wie ein Elefant im Porzellanladen*, flüchten selbst die Schnecken. Eine gute Tauchtechnik ist aus diesem Grund Voraussetzung». У цьому прикладі наведений вираз «*sich wie ein Elefant im Porzellanladen benehmen*» вказує на незграбність людини (*plump oder ungeschickt sein*).
- «Sobald ich dieses Thema anspreche, ist es total vorbei: Er redet kein Wort mehr mit mir, ist richtig getroffen und *benimmt sich unmöglich*». Останній приклад демонструє приклад нечемної або неввічливої поведінки людини (*unhöflich oder unverschämt sein*) [13].

Як один із варіантів домашнього завдання студентам можна запропонувати надати власний контекст вживання подальших виразів із компонентом *sich benehmen*: *sich wie Hund und Katze benehmen*, *sich danebenbenehmen*, *sich wie der King benehmen*, *sich wie ein Verrückter benehmen*, *keinen Benimm haben* та т.п.

3. «*Die Deutschen haben keinen Humor*» [4, с. 6].

У третій частині публікації мова йде про почуття гумору німців, чи є німецький гумор та анекдоти зрозумілими іншим націям та навпаки. Оскільки гумор буває різним, потрібно розрізняти злу сатиру та необразливе жартування. Тому доречним є наведення декількох стійких виразів про почуття гумору, а потім прикладів німецьких коротеньких жартів. У такий спосіб студенти почнуть краще розуміти жартівливий бік нації, мову якої вони вивчають:

- *Schwarzer Humor* (bezeichnet die unangenehmen Themen, die man in satirischer Weise verwendet);
- *Du hast vielleicht einen Humor!* (umgangssprachliche Aussage, bedeutet etwas, was in der Wirklichkeit nicht lustig ist);
- *Humor ist, wenn man trotzdem lacht* (eine Redewendung von Otto Julius, Dichter 1865–1910);
- *Ein Schuss Humor* (umg., bedeutet ein bisschen Humor).

Наведені приклади з компонентом «*Humor*» демонструють широкий діапазон його вживання – у повсякденних розмовних виразах та у крилатих афористичних конструкціях.

Студентам можна запропонувати декілька німецьких жартів, де основним завданням буде зрозуміти який саме гумор вживається, чи є в українській мові схожі жарти та подискутувати стосовно зрозумілості такого гумору:

3.1. «*Hey Philipp, wie war denn der Urlaub?*»

«*Grässlich! Im Hotel hatte ich Zimmernummer hundert. Und vom Türschild ist die Eins abgefallen!*».

3.2. «*Aber Herr Ober, der Kaffee ist ja kalt!*»

«*Gut, dass Sie mir das sagen, mein Herr! Eiskaffee kostet nämlich einen Euro mehr...*».

3.3. «*Chef, darf ich heute zwei Stunden früher Schluss machen? Meine Frau will mit mir einkaufen gehen*».

«*Kommt gar nicht in Frage*».

«*Vielen Dank Chef, ich wusste, sie würden mich nicht im Stich lassen*».

У такий спосіб студенти краще зрозуміють семантику німецького гумору, дізнаються про стійкі вирази із компонентом «*Humor*» та, можливо, запам'ятають декілька жартів, щоб розповісти друзям та родичам.

4. «*Die Deutschen trinken viel Bier und essen Sauerkraut*» [4, с. 7].

Хоча твердження про пристрасть німців до пива та квашеної капусти суперечливе, не можна не звернути увагу студентів до цілого спектру ідіоматичних виразів, пов'язаних зі словом «*Kraut*», а також до тих, що стосуються їжі та напоїв загалом:

- *ins Kraut schießen* (rasch zunehmen, besonders von Schlechtem);
- *durcheinander wie Kraut und Rüben* (Bezeichnung einer argen Verwirrung);
- *das macht das Kraut nicht fett* (das hilft nicht viel);
- *ein rechtes Kraut sein* (ein lästiger, übermütiger Mensch sein);
- *dagegen ist kein Kraut gewachsen* (da ist nichts zu machen);
- *noch tief im deutschen Sauerkraut stecken* (deutsche Kultur und Traditionen kennen);
- *jmd. hat deutsches Sauerkraut gegessen* (jmd. hat deutsche Sitten und Bräuche kennengelernt) [6].

Цікавий факт: багато американців асоціює німців як раз зі словом «*Kraut*», у Нью-Йорку 86 вулиця, де живуть вихідці з німецькомовного простору, мешканці міста називають «*Sauerkraut-Street*». Поряд зі словом «*Kraut*», у стійких зворотах німецької мови вживається також і лексема «*Kohl*». Як писала свого часу Мальцева Д. Г. капуста була довгий час (до появи картоплі) провідною городньою культурою і відіграла важливу роль в побуті німців [1, с. 34]. Наприклад, вирази: *Kohl reden* (Unsinn reden), чи *Kohl machen* (etwas Dummes anstellen) часто вживаються у повсякденному спілкуванні німців.

Потрібно також зазначити велику кількість інших стійких виразів пов'язаних із їжею та напоями німців. Ось деякі з них:

- *seinen Senf dazu geben* (in ein Gespräch einmischen und ungewünschte Meinung äußern);
- *klar wie Kloßbrühe sein* (eindeutig sein);
- *rot wie eine Tomate werden* (heftig erröten) [7].

Зрозуміло, що під час заняття фразеологізми вживаються у поєднанні з уривком з журнальної статті, але навіть цього недостатньо для вдалого засвоєння стійких зворотів. Використання корпусу текстів з контекстуальним вживанням фразеологічних одиниць є одним із оптимальних методів їх засвоєння. У зв'язку з цим, доречним є вживання чатів, рекламних текстів з назвами продуктів та напоїв, газетних статей та художніх творів.

5. «*Deutsche ziehen sich schlecht an*» [4, с. 7].

У цьому уривку мова йде про один із стереотипів, який пов'язаний з байдужістю німців до власного одягу й зовнішнього вигляду. Частково це так, оскільки в Україні люди приділяють більше уваги зовнішності та одягу. З приводу цього, варто навести декілька виразів, які характеризують зовнішність, а також ті, які вживаються у переносному сенсі:

- *sich den Schuh anziehen* (Verantwortung übernehmen – umgangssprachlich);
- *sich warm anziehen müssen* (sich auf etwas Unerfreuliches einstellen müssen);
- *Diesen Schuh ziehe ich mir nicht an!* (Damit möchte ich nichts zu tun haben – umgangssprachlich).

Як бачимо наведені вирази можуть вживатися у первинному значенні, а також мати метафоричне значення, не пов'язане з одягом. Оскільки тема одягу є невід'ємною частиною повсякденного життя людини, логічним є функціонування у безлічі побутових ситуацій великої кількості зворотів з елементами одягу, чи з дієсловами, що зазвичай вживаються у цьому контексті.

Наступні два уривки зі статті змістовно пов'язані між собою, оскільки в них мова йде про дві німецькі чесноти – дисциплінованість та старанність:

6. «*Die Deutschen sind ordentlich*» [4, с. 7].

7. «*Deutsche sind sehr fleißig*» [4, с. 7].

Ці дві чесноти часто вживаються разом у словосполученні та є взірцем для інших. Проте, самі німці вважають себе не дуже дисциплінованими, мотивуючи це тим, що є нації, які докладають більше зусиль, більше наполегливі у роботі чи навчанні. З приводу цього доречним є навести такі контекстуальні вирази:

- Ich war *ordentlich* stolz, weil bei uns so *fleißig* gearbeitet wird.
- Zum Glück hatten wir *ordentliches* Wetter.
- Es war noch ein *ordentliches* Stück Arbeit zu bewältigen.
- Diese Nachricht hat mich *ordentlich* gerührt.
- Ein netter, *ordentlicher* junger Mann.

У наведених прикладах лексема «*ordentlich*» вживається у декількох значеннях: справжній; порядний; солідний; приємний. Діапазон значень вражає, що пояснює частотність вживання у повсякденному спілкуванні.

Головною проблемою для студентів є не тільки запам'ятати стійкі звороти німецької мови, але й влучно їх вживати. Тому доречним є комплексний підхід до вивчення фразеологічних одиниць. Окрім різних вправ на поєднання, групування, вибір значень та тлумачень фразеологізмів (комплекс вправ від К. Бауер-Вайзенштейн [5]), є також безліч інших способів засвоєння ідіоматичних зворотів:

- Ознайомлення студентів із сайтом *Deutsche Welle*, а конкретно з рубрикою *Wort der Woche*, де кожного тижня пропонується акустична подорож Німеччиною з одним із курйозних чи стійких виразів німецької мови. Більшість з них має фразеологічний характер. У такий спосіб студенти не тільки знайомляться із контекстуальним значенням фразеологічної одиниці, а також тренують аудіювання та розуміння на слух у межах контексту [12].
- Участь студентів у різноманітних онлайн-вікторинах, наприклад, до теми «*Essen und Trinken*» [8].

- Вивчення фразеологізмів за допомогою малюнків та візуальних засобів (плакатів, карикатур, малюнків студентів).
- Складання студентського щоденника за такими пунктами: фразеологічна одиниця – ключові слова у виразі – форма фразеологізму – як пояснюється значення – додаткова інформація (стилістика, гендерний чи регіональний аспект тощо) – етимологія виразу.

Перспективним є впровадження ознайомчих семінарів для викладачів закладів вищої освіти (особливо для тих, хто викладає на старших курсах) з метою їх подальшого ознайомлення з новими методиками проведення занять. Комплексний підхід у поєднанні з міждисциплінарним підходом до навчання здатний покращити навчальний процес, стимулювати активність студентів. У такий спосіб можливо перетворити процес запам'ятовування та засвоєння фразеологізмів на цікавий квест, де студентам пропонується широкий вибір завдань спрямованих на самовдосконалення та всебічний розвиток.

Перспективним є також формування єдиної бази фразеологізмів, методичних рекомендацій, інформаційних джерел, якими повинен володіти викладач вищої школи. Крім цього, варто використовувати зарубіжний досвід, напрацьований роками, удосконалювати власні проектні ідеї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы: учебное пособие. Москва: Высшая школа, 1991. 106 с.
2. Марковська А. В. Німецькі фразеологізми з національно-культурним потенціалом у газетно-публіцистичному стилі. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2013. № 11. С. 223–232.
3. Остроушко В. Б., Слєпченко Л. С. Прислів'я та приказки як джерело країнознавчої інформації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2009. № 867. С. 117–124.
4. Bach Ariane. Typisch Deutsch. *Vitamin de*. 2011. Issue 50, S. 6–7.
5. Bauer-Weinstein Karin. Redewendungen und Sprichwörter. URL: <https://www.hueber.de/media/36/redewendungen.pdf> (дата звернення: 28.11.2019).
6. Das Wörterbuch der Idiome. URL: <http://idiome.deacademic.com/1583/Kraut> (дата звернення: 28.11.2019).
7. Deutsche Redewendungen mit Essen und Trinken. URL: <https://coursefinders.com/blog/en/7539/deutsche-deutsche-redewendungen-mit-essen-und-trinken/> (дата звернення: 28.11.2019).
8. Deutschlernerblog für Deutschlerner in aller Welt. URL: <https://deutschlernerblog.de/deutschquiz-redewendungen-und-umgangssprache-07-essen-und-trinken/> (дата звернення: 28.11.2019).
9. Kühn Peter. Phraseodidaktik. Entwicklungen, Probleme und Überlegungen für den Muttersprachenunterricht und den Unterricht DaF. *Fremdsprachen lehren und lernen*. 1992. Issue 21. S. 169–189.
10. Redewendung. Pünktlich wie die Maurer. URL: <https://www.geo.de/geolino/redewendungen/18719-rtkl-redewendung-puenktlich-wie-die-maurer> (дата звернення: 28.11.2019).
11. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage / [Hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion: M. Wermke, K. Kunkel-Razum, W. Scholze-Stubenrecht]. Band 11. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2008. 959 S.
12. Wort der Woche. Deutsch lernen. URL: <https://www.dw.com/uk/wort-der-woche-deutsch-lernen/a-3986561-0> (дата звернення: 28.11.2019).
13. Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter, Umgangssprache. URL: https://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff=~sich%20benehmen%20wie%20die%20Axt%20im%20Walde&suchspalte%5B%5D=rart_ou (дата звернення: 28.11.2019).
14. Zitat zum Thema: Pünktlichkeit. URL: <https://www.apophorismen.de/zitat/42145> (дата звернення: 28.11.2019).

REFERENCES

1. Mal'ceva, D. G. (1991). Stranovedenye cherez frazeologyzmyi. Moskva: Vysshaya shkola [in Russian].
2. Markovska, A. V. (2013). Nimetski frazeolohizmy z natsionalno-kulturnym potentsialom u hazetno-publitsystychnomu styli. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii*, 11, 223–232 [in Ukrainian].
3. Ostroushko, V. B., Sliapchenko, L. S. (2009). Prysliv'ia ta prykazky yak dzherelo krainoznavchoi informatsii. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 867, 117–124 [in Ukrainian].
4. Bach, Ariane. (2011). Typisch Deutsch. *Vitamin de*, 50, S. 6–7.
5. Bauer-Weinstein, Karin. Redewendungen und Sprichwörter. URL: <https://www.hueber.de/media/36/redewendungen.pdf>
6. Das Wörterbuch der Idiome. URL: <http://idiome.deacademic.com/1583/Kraut>
7. Deutsche Redewendungen mit Essen und Trinken. URL: <https://coursefinders.com/blog/en/7539/deutsche-redewendungen-mit-essen-und-trinken>
8. Deutschlernerblog für Deutschlerner in aller Welt. URL: <https://deutschlernerblog.de/deutschquiz-redewendungen-und-umgangssprache-07-essen-und-trinken/>
9. Kühn, Peter. (1992). Phraseodidaktik. Entwicklungen, Probleme und Überlegungen für den Muttersprachenunterricht und den Unterricht DaF. *Fremdsprachen lehren und lernen*, 21, 169–189.
10. Redewendung. Pünktlich wie die Maurer. URL: <https://www.geo.de/geolino/redewendungen/18719-rtkl-redewendung-puenktlich-wie-die-maurer>
11. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik 3., überarbeitete und aktualisierte Auflage / [Hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion: M. Wermke, K. Kunkel-Razum, W. Scholze-Stubenrecht]. Band 11. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2008. 959 S.
12. Wort der Woche. Deutsch lernen. URL: <https://www.dw.com/uk/wort-der-woche-deutsch-lernen/a-3986561-0>
13. Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter, Umgangssprache. URL: https://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff=~~sich%20benehmen%20wie%20die%20Axt%20im%20Walde&suchspalte%5B%5D=rart_ou
14. Zitat zum Thema: Pünktlichkeit. URL: <https://www.aphorismen.de/zitat/42145>